

ONDERWEG STILSTAAN

FILOSOFEREN MET KINDEREN EN JONGEREN

33 ANEKDOTES EN 11 SCHILDERIJEN

Onderweg stilstaan

Filosoferen met kinderen en jongeren
33 anekdotes en 11 schilderijen

Jan Knops / Jacoba De Zwaef / Miko Veldkamp

Acco Leuven / Den Haag

Onderweg stilstaan is een initiatief van Initia vzw, Blaesstraat 261, 1000 Brussel,
www.initia.be

Eerste druk: 2016

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA De Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp en illustraties: Miko Veldkamp

© 2016 Initia vzw, Brussel & Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/2016/0543/157

NUR 848

ISBN 978-94-6292-697-4

Inhoud

1. Inleiding	7
2. Anekdoten	9
2.1 Een alledaagse gebeurtenis	9
2.2 De filosofische dimensie	9
2.3 Verzamelen van anekdoten	10
3. Schilderijen	13
4. Het filosofisch gesprek	15
4.1 De praktisch filosoof als bemiddelaar	15
4.2 Filosofische vragen	15
4.3 Filosoferen, hoe doe je dat?	16
4.4 Spelregels	18
5. Overzicht anekdoten en schilderijen	19
6. Anekdoten en filosofische vragen	21
7. Schilderijen en filosofische vragen	111
8. Opdrachten	115
9. Bibliografie	125

1. Inleiding

Ieder mens is onderweg. Van de ene plaats naar de andere. Van het begin van zijn leven tot aan het einde. Of is onderweg in gedachten. Ieder mens staat stil, vraagt zich af wie hij is, waar hij vandaan komt en waar hij naartoe gaat. Met dit boek sluiten we aan bij de gewoonte van de mens om te denken over wat je doet en waarom je iets doet.

Anekdoten, ogenschijnlijk futiele gebeurtenissen, helpen daarbij. Ze dwingen je ongemerkt na te denken over de kleine en grote vragen van het leven. Voorwaarde is wel dat je jezelf ervoor openstelt. Gebeurtenissen dienen zich namelijk spontaan aan. Je kunt ze niet ontlopen. Je botst erop. In de mate dat je je open opstelt, neem je ze waar en dringen ze tot je door.

Wanneer je iets langer bij een anekdote stilstaat, openen zich de vragen die er impliciet in vervat zitten, bijna als vanzelf. De vragen die filosofisch van aard zijn, filter je eruit. Zij stellen vanzelfsprekendheden in vraag en scherpen je geest. In die hoedanigheid ontwrichten ze even je leven en zetten het op zijn kop.

Reflecteren naar aanleiding van een anekdote maakt je bewuster van je handelen. De toepasbaarheid van praktische filosofie in het gebruik van alledag wordt duidelijk. Een vragende filosofische houding corrigeert de nonchalante blik op de werkelijkheid.

Niet alleen het woord ook het beeld kan ons tot nadenken stemmen. In dit boek hebben wij elf schilderijen van Miko Veldkamp opgenomen die hij speciaal voor dit boek heeft gemaakt. Zijn poëtische schilderijen roepen op een andere manier vragen op dan de anekdoten.

2. Anekdoten

2.1 Een alledaagse gebeurtenis

Je bent onderweg, je maakt iets mee, je staat er bij stil en je denkt erover na. Twee praktisch filosofen maken in hun dagelijkse werkelijkheid van alles mee. Het zijn gebeurtenissen die thuis, onderweg naar het werk of op reis plaatsvinden. Onze ervaringen, die voor iedereen herkenbaar zijn, beschrijven wij in de vorm van 'anekdoten'.

Een anekdote is een kort verhaal van een alledaagse gebeurtenis. Je botst op een ervaring. Je maakt iets mee dat je niet hebt uitgelokt noch op hebt gehoopt. Het is een spontane ontmoeting. Je wordt geconfronteerd met een situatie die je niet begrijpt of die je op zijn minst aan het denken zet. Een nauwkeurige beschrijving dwingt de lezer na te denken over de filosofische vraag die impliciet in de anekdote besloten ligt. De vraag dringt zich op, je kunt er niet niet over nadenken. De abstractie van de anekdote is voelbaar.

Wat jij meemaakt, kan iedereen overkomen. Een anekdote is universeel. En toch ook weer niet. Er is iets vreemds aan je ervaring. Het wijkt af van het normale en het zet je willens nillens aan tot nadenken. Hierin ligt de kracht van anekdoten. Net zoals bij een verhaal is het vertellen van een anekdote een gemeenschappelijke ervaring. De verteller vertrekt vanuit een drang om dit te delen met anderen. Verhalen structureren en geven het leven zin.

2.2 De filosofische dimensie

Een verhaal biedt een blik op de realiteit. Hoewel een anekdote doorgaans grappig is, ligt het accent bij een 'filosofische' anekdote op de vra-

gen die ze oproept. Mensen vertellen elkaar voortdurend anekdotes: “Je kunt nooit geloven wat ik meemaakte” of “Moet je toch eens horen wat ik deze ochtend zag”. Het is een typische manier van communiceren om de wereld verstaanbaar te maken. Iedereen doet het.

Een anekdote is een korte vorm van proza die tot de verbeelding spreekt. Het is een momentopname, ‘een foto van de werkelijkheid’, die je wenst te delen met anderen. Een anekdote staat op zichzelf, is gerelateerd aan een bepaalde context. Een anekdote bevat verschillende betekenissen. Je krijgt slechts vat op bepaalde, meer essentiële onderdelen ervan. Een anekdote bewijst niets dat groter of breder is dan het verhaal zelf. Je kunt er geen algemene waarheden uit destilleren, want daarvoor zijn ze te exemplarisch, tenzij je de filosofische dimensie ervan ontdekt. Je probeert de essentie te treffen en die te verbinden met filosofische vragen. Vanuit deze conditie kun je op zoek gaan naar ‘relatieve waarheid’.

Zo kan een pietluttige ontmoeting met de feiten van de dag, het startpunt zijn van een filosofisch (kring)gesprek. Je nodigt anderen uit om na te denken over iets dat is gebeurd en dat je zelf niet helemaal begrijpt. Een anekdote spreekt aan als degene die luistert zijn wenkbrauwen fronst. De luisteraar is dan geneigd sneller te analyseren wat er nu precies aan de hand was. De praktisch filosoof selecteert de juiste anekdote. Hij voelt aan welke vragen een filosofische dimensie blootleggen.

Concreet beperkten we de anekdotes tot zeven à tien regels. We schreven ze met een zekere lichtvoetigheid om een levendig beeld van de situatie te schetsen.

2.3 Verzamelen van anekdotes

Anekdotes maken filosoferen laagdrempelig. Iedereen beleeft allerlei situaties, de ene al opmerkelijker dan de andere. Wie een tijdje traint, merkt dat veel gebeurtenissen bijzonder of gek genoeg zijn om er vragen bij te formuleren.

Je verzamelt anekdotes door je te verwonderen over wat er gebeurt. Wie openstaat voor gesprekken en gebeurtenissen, traint een nieuwe blik. Eigenlijk doe je niet meer dan iets langer dan gewoonlijk bij opmerkelijke situaties blijven stilstaan.

Vooraleer je een anekdote vertelt, filter je zo veel mogelijk interpretaties, vooroordelen en aannames. Vermijd morele standpunten. Dat volledig uitsluiten is niet haalbaar. Een anekdote is een subjectieve ervaring die je in een gesprek objectiveert.

Voor je een filosofisch gesprek start, ontrafel je de anekdote en zoek je de vragen die worden opgeroepen. Je kiest de vraag die inhoudelijk het meest de essentie van de anekdote benadert.

3. Schilderijen

Schilderijen zijn net als anekdotes momentopnames. Maar schilderijen scheppen een ‘nieuwe’ werkelijkheid. Het zijn uitvergrotingen van gedachten of van alledaagse dingen die in de werkelijkheid gebeuren. De kunstenaar scheidt beelden die onze werkelijkheid bevragen.

De onontkooombaarheid van de vragen is minder sterk dan bij de anekdote. Er is meer zuurstof voor de kijker. Het thema waarover het moet gaan is minder afgelijnd, minder dwingend. De ‘nieuw’ gecreëerde werkelijkheid van het schilderij roept andere vragen op dan de ‘afgeleide’ werkelijkheid van de anekdote. Schilderijen bieden deelnemers de mogelijkheid om zelf filosofische vragen te formuleren.

Tijdens het gesprek over een schilderij brengen deelnemers in wat zij zelf weten. Zij verzamelen gedachten, observaties, vragen of bedenkingen. Op die manier bouwen zij een rijke, meerstemmige interpretatie van het schilderij op dat de basis is van een gemeenschappelijk ervaringsmoment. Selecteer samen de meest interessante vraag voor het filosofisch gesprek.

Je vindt de filosofische vragen bij de schilderijen achteraan in het boek. Dat geeft het kijk- en denkproces meer ruimte. Beschouw de selectie vragen slechts als ‘mogelijke’ vragen bij de schilderijen.

Speciaal voor dit boek maakte kunstenaar Miko Veldkamp elf schilderijen. Zijn werk is poëtisch en leunt aan tegen het abstracte. Hij schildert vertellingen, herinneringen en observaties. Je ziet vertrouwde scènes zoals je er voor het eerst naar kijkt. Zijn schilderijen plaatsen ons oog in oog met onze eigen onbevangenheid.

4. Het filosofisch gesprek

4.1 De praktisch filosoof als bemiddelaar

De werkelijkheid is complex en gelaagd. Je krijgt niet wat je ziet. Oordelen en vooroordelen vertroebelen je blik. De praktisch filosoof helpt de blik op werkelijkheid te ontleden. Hij stelt vanzelfsprekendheden in vraag en installeert de twijfel. Hij stimuleert, als bemiddelaar van de werkelijkheid, de verwondering bij de deelnemers. Wie zich kan verwonderen over het vertrouwde, nodigt anderen uit om onbevangen naar de werkelijkheid te kijken.

Als verteller van de anekdote stelt hij zich kwetsbaar op. Hij neemt een vragende houding aan: “Ik weet ook niet waarom dit gebeurde. Kunnen jullie mij helpen?” Dat wekt de empathie op van de deelnemers. Zij voelen zich betrokken en zijn oprecht bereid om mee op zoek te gaan naar antwoorden.

4.2 Filosofische vragen

In het filosofisch gesprek wordt de vraag, het thema onderzocht. Onder leiding van een praktisch filosoof, gespreksleider, onderzoeken de deelnemers de mogelijke betekenissen van het thema. Aan de hand van vragen cirkelen zij rond het thema en bekijken het van verschillende kanten. De groep vormt tijdens het gesprek een onderzoeksgemeenschap. Hierbij pendel je samen van een subjectieve mening naar een gezamenlijk meer ‘objectief’ inzicht. De gespreksleider stelt een filosofische vraag. De deelnemers geven een ‘juist’ antwoord. Dat antwoord wordt vervolgens onderzocht door de groep. De verschillende gedachten en opinies die ontstaan, leiden tot een opbouwende uitwisseling.

De praktisch filosoof bepaalt als een dirigent het tempo van het gesprek. Met sommige vragen vuurt hij het gesprek aan en met andere vragen vertraagt hij het denken. Met drie soorten vragen geeft de gespreksleider de maat aan:

- ≈ Vragen naar helderheid en duidelijkheid: Kun je een voorbeeld geven? Wat bedoel je ermee? Kun je dat uitleggen?
- ≈ Vragen naar redenen, bewijzen en argumenten: Waarom denk je dat? Waarop heb je dat gebaseerd? Waarom is dat belangrijk?
- ≈ Vragen naar gevolgen en consequenties: Wat kunnen wij daaruit afleiden? Wat zou er gebeuren als?

De gespreksleider stuurt met deze vragen het onderzoek. Hij creëert dilemma's, confronteert deelnemers met inconsistenties in hun denken en logica. Op die manier ontstaat een filosofisch gesprek of met andere woorden een vraag- en antwoordspel.

Na het filosofisch gesprek volgt een metagesprek. Dat is een gesprek waarin je samen terugblijkt op het verloop van het filosofisch gesprek. Ook in dit gesprek bedien je je van vragen. De volgende vragen kunnen daarbij aan bod komen: Wat vond je van het filosofisch gesprek? Heb je iets bijgeleerd? Ben je van gedachten veranderd?

4.3 Filofoeren, hoe doe je dat?

Filofoeren is actief. Gedachten vormen zich onophoudelijk. In plaats van ze te laten voorbij waaien, grijp je ze vast en kijk je er samen naar. Je drukt op pijnpunten, wrijft over twijfels en draait rond evidenties. Bij filofoeren maak je tijd en ruimte vrij om gedachten te boetsen. Je gaat samen in een kring zitten en gaat in dialoog met elkaar. Idealiter met vijftien personen en één gespreksleider. Het gesprek duurt niet lan-

ger dan nodig. In plaats van de ander te overtroeven met argumenten, sta je bij filosoferen open voor een verschil in mening. De praktisch filosoof draagt geen kennis over. Hij faciliteert enkel het gesprek. De deelnemers creëren zelf hun inzichten.

Het filosofisch gesprek steunt op drie pijlers: de inhoud, de methode en de houding.

- ≈ De inhoud: In het boek zijn de anekdotes en de schilderijen het vertrekpunt van het filosoferen. Ze maken filosoferen verstaanbaarder, toegankelijker en leuker. Je vertrekt van iets concreet. Ze bepalen de ervaring die gedeeld wordt. Een gezamenlijk startmoment laat alle deelnemers toe te vertrekken vanuit eenzelfde situatie. De thema's die erin vervat zitten, zijn filosofisch van aard, onder andere: 'tijd', 'ruimte', 'angst', 'beweging', 'identiteit', 'regels', 'schoonheid', 'vertrouwen' en 'vrijheid'.
- ≈ De methode: De vraagtechniek of ook wel de socratische methode genoemd, helpt de deelnemers bij het formuleren van hun gedachten. De vraagtechniek is gebaseerd op het principe van de Griekse filosoof Socrates: 'Ik weet dat ik niets weet'. De praktisch filosoof stelt zich 'niet wetend' op en stelt 'open' vragen waar niet onmiddellijk een antwoord op te vinden is. Aan het einde van het filosofisch gesprek kunnen er zelfs meer vragen overblijven dan aan het begin.
- ≈ De houding: De praktisch filosoof onderzoekt de werkelijkheid door een open en vragende houding aan te nemen. Hij schuift zijn vooringenomen standpunten opzij en maakt plaats voor empathie en luisterbereidheid. Enkele tips:
  - ◇ Laat je eigen mening achterwege.
  - ◇ Luister.
  - ◇ Elke mening moet mogelijk zijn.
  - ◇ Laat verwondering en twijfel toe.

Het filosofisch gesprek is een onderzoek naar relatieve waarheid dat procesmatig verloopt. Samen met de deelnemers legt de praktisch filosoof een weg af van het concrete naar het abstracte niveau. Of anders gezegd: van het anekdotisch naar het filosofisch niveau.

4.4 Spelregels

Regels zijn belangrijk om het filosofisch gesprek ordelijk te laten verlopen. Door ze toe te passen garandeer je voor iedere deelnemer maximale denkruimte. Herhaal aan het begin van elk gesprek deze spelregels:

- ≈ Je mag alles zeggen wat je denkt, maar je moet uitleggen waarom je dat denkt.
- ≈ Je kunt geen fouten maken.
- ≈ Je hebt het recht om te zwijgen.
- ≈ Luisteren naar elkaar is belangrijker dan praten.
- ≈ Je steekt je hand op als je iets wilt zeggen.